

## UZUN DEVREDE TÜRKİYE'NİN İKTİSADİ BÜYÜMESİ

Dr. Bahri KANDAŞ

— I —

### G İ R İ Ş

Bu incelemede; Türkiye'nin 1923 den sonraki İktisadî Büyümesi, milli gelir ve bunu meydana getiren başlıca sektörler itibarıyla, izlenen ekonomi politikasına uygun olarak devre devre izaaha çalışılacaktır.

#### A — İktisadî Büyüme :

“İktisadî hayatın temel verilerinde (işgücü, tabii kaynaklar, teçhizat), fert başına bir yıldan öbürüne daha yüksek bir reel gelir sağlayacak şekilde devamlı artışlara büyüme adını veriyoruz.”<sup>1</sup>

“Bir ülkede iktisadî gelişmenin mevcudiyetinden bahsedebilmek için orada; adam başına düşen gelir seviyesinde devamlı ve önemli artışların kaydedilmiş olması şarttır.”<sup>2</sup>

“Büyüme, uzun zaman devreleri boyunca ulusal servetteki artış olarak tanımlayabiliriz.”<sup>3</sup>

Yukarıda belirtilen tariflerde müşterek olan; “Devamlı reel gelir artışı” hususudur. Her canlı gibi millet ekonomisi de büyüyen bir varlık olduğundan; nüfus, işgücü, kaynaklar, teçhizat zamanla

1 Ülgener, F. S., Milli gelir, istihdam ve iktisadî büyüme, sh. 405.

2 Üstünel, B., Kalkınmanın neresindeyiz? sh. 7.

3 Bicanic, R., İktisadî Çevirileri, sh. 241.

büyür, genişler. İstiksal unsurlarının büyümesi sonunda meydana gelen fert başına reel gelir artışı, iktisadi büyüme hakkında bir fikir verebilir. Büyümenin tam bir izahını yapabilmek için, politik düzen, aile şekli, dini inançlar, eğitim sistemi, şehirleşme hareketi, halkın yenilik ve değişikliği benimseme derecesi, tabii kaynakların bolluğu veya kıtlığı gibi faktörlerin de ayrı ayrı ele alınıp incelenmesi; bunlarda meydana gelen değişikliklerin bir ölçüye vurularak izahı gerekir. Fakat sözü edilen bu unsurların ölçüye sığmaması, rakamla ifade olunamaması; millî geliri, büyümenin bir ölçüsü olarak almak zorunluluğunu doğuruyor. İktisadî büyüme ile ilgili elemanların, etkilerini nihayette istihsal olunan mal ve hizmet miktarında gösterecekleri gözönünde bulundurulursa, millî gelirin, büyümenin bir ölçüsü olarak kullanılmasında hata edilmiş olmaz sanırız.

Millî gelir her ne kadar büyümenin bir ölçüsü olarak ele alınsa da, bundan geniş anlamda fertlerin refahı hakkında sonuçlar çıkarmamak lâzımdır. Zaman içinde toplum ve fert başına düşen gelir arttığı halde, bu bütün fertlerin daha müreffeh olduklarını göstermez. Gelirin miktarı kadar paylaşılma şeklinin de toplumun refahı bakımından önemli olduğu unutulmamalıdır.

Nüfus, iktisadî büyümede birinci plânda rol oynayan istihsal faktörlerinden farklı bir durum gösterir. Nüfus, tüketici olarak istihsalin miktar ve cinsini tayin eder. Dolayısıyla nüfusun miktar ve bileşimindeki değişimler büyümenin yönünü ve hızını etkiler.

Nüfusun bir de müstahsil yönü vardır ki bunun da iktisadî büyüme ile ilişkisi kuvvetlidir. İş gücünün büyümedeki rolü inkâr olunamaz. Bir toplumda çalışabilir yaştaki fertlerin sayısı büyürse, fert başına istihsalı arttırmak kolaylaşır, bağı nüfus oranı azalır. Çalışabilir yaştakilerin çoğalması, iş bulma sorununu da beraberinde getirir. Bu da yatırımların arttırılmasını gerektirir. Aksi halde fert başına verim azalır.

Yatırımların gerekli kıldığı sermaye, istihsal unsurları arasında emekle beraber önemli yer tutar. Sermayenin hacim ve bileşiminde meydana gelen değişimlerle büyüme arasındaki ilişkinin incelenmesi şüphesiz faydalı olur.

**B — İzlenilecek Yol :**

İktisadî büyüme hakkında yukarıda yapılan kısa açıklamadan sonra, şimdi de konunun izahında izlenilecek yolu görelim.

Cumhuriyetten bu yana geçen süre incelemeye esas alındığından, önce Osmanlı Türkiyesinin son zamanlarındaki genel durumun ne olduğuna kısaca değinilecektir. Bu, ele alınan dönem başındaki genel manzaranın ne olduğunu, nereden hareketle bugün nereye ulaşıldığını göstermek bakımından faydalı ve zaruridir. Bundan sonra, Cumhuriyetin kuruluşundan sonraki nüfus büyümesi toplu olarak ele alınacak, incelemenin gerektirdiği ölçüde üzerinde durulacaktır. Daha sonra; iktisadî büyümeyi meydana getiren faktörler devreler bakımından mümkün olduğu kadar tek tek ele alınarak millî gelirin, fert başına reel gelir artışının ne olduğu ve nedenleri sırasile açıklanmaya çalışılacaktır. Ele alınacak devreler, izlenmiş olan iktisat politikasına uygun olarak aşağıdaki sırayı takip edecektir:

- a) 1923 — 1932
- b) 1933 — 1938
- c) 1939 — 1945
- d) 1946 — 1949
- e) 1950 — 1960
- f) 1960 dan sonrası.

İncelemenin son kısmında, gelişmekte olan ülkeler bakımından yararlı tavsiyelerin neler olabileceği söz konusu edilecektir.

## — II —

**A — Cumhuriyet Öncesi Genel Durum :**

Modern anlamda bir devlet olarak yönetilmeyen, ülkenin mutlak hakiminin padişah olduğu Osmanlı Türkiyesinin malî ve iktisadî durumu hakkında bilinenler pek azdır.

1908 yılına kadar, bugünkü anlamda bir bütçe hazırlanmamıştır. İmparatorluk devrinde, yabancı devletlerden borç alınacağı zamanlarda, gerçek gelir ve gider rakamları ile ilgili olmayan, bir takım uydurma rakamları ihtiva eden bir bütçe taslağı hazırlanırdı. Malî sıkıntı içinde bulunan imparatorluğun son zamanlarında memur maaşları bile tam ve zamanında ödenemezdi. Meşrutiyet

idaresi 1909 yılından itibaren bütçe hazırlamaya başlamıştır. Ancak, bu devirde yapılan bütçeler hiç bir zaman denk bağlanamamış, daima açık vermiştir. Bütçe açıklarının her yıl dış borçlanmalarla kapatılması yoluna başvurulmuş, devlet gelirlerinin en sağlamları bu borçlar karşılığında yabancı ülkelerin buradaki temsilcilerinden kurulu bir idareye terhin olunmuştur. Dolayısıyla gelirlerin tahsili de bu idareye bırakılmıştır<sup>4</sup>. 1854 yılından imparatorluğun yıkıldığı tarihe kadar geçen süre içinde yapılan dış istikrazlardan, Lozan antlaşmasının imzalanışında 161 milyon liranın üzerinde bakiye kalışı, dış borçlanmaların önemini izaha yeter<sup>5</sup>.

Mali durum hakkında toplu bir fikir edinebilme maksadile meşrutiyet devri bütçeleri aşağıya alınmıştır<sup>6</sup>.

Mali Yıl	Gelir	Gider	Bütçe açığı	Alınan tedbirler
1909	25.078.962	30.539.545	5.460.583	İstikraz akdi suretile
1910	26.015.101	35.693.783	9.678.682	" " "
1911	28.445.795	36.233.184	7.787.389	Kısa ve uzun vadeli istikraz akdi suretile
1912	30.514.158	34.590.561	4.076.403	" " "
1913	30.514.158	34.590.561	4.076.403	" " "
1914	32.607.490	34.012.003	1.404.513	5 ve 14/8/1330 tarihli kanunlarla bazı nevi vergi ve resimlere yapılacak zamlar ile
1915	26.836.438	35.657.545	8.821.107	Osmanlı Bankası ile hazine hesabı carisinden maada hazine tahvilâtı ihracı, hesabı cariler küşadı veya istikraz akdi ve vergilere yapılacak zamlar ile
1916	25.012.572	39.724.720	14.712.148	" " "
1917	23.854.165	53.304.511	29.720.346	" " "
1918	34.016.698	51.969.711	17.953.013	(Ayrıca teminatlı evraki nakdiye ihracı suretile)
1919	34.016.698	92.731.578	58.714.880	(Ayrıca ağnam resminin iki misil olarak ci-bayeti ile)

4 Maliye Mecmuası 1937, Sayı 1, sh. 5-6.

5 Maliye Mecmuası 1937, Sayı 6, sh. 14.

6 Maliye Mecmuası 1937, Sayı 5, sh. 6.

Kapitulasyonlar Türk müteşebbislerini yabancılar lehine faaliyetten uzak bırakmış, gümrük resminde Türkiyenin hakimiyet hakkı tahdit olunmuş, herhangi bir tedbire başvurmak imkânı yok edilmiştir. Memleketin imarına, iktisadî gelişmesine, millî eğitim, sağlık hizmetlerine bütçe gelirlerinin ancak % 2 si ayrılabilmiştir<sup>7</sup>.

Sanayi; birkaç mensucat, çimento, zeptinyağı, çırçır ve sigara fabrikasından ibaretti. İthalâtın % 70 i tüketim mallarına gidiyordu. Mamül madde için harcanılan 3 liranın 1 lirası döviz olarak yurt dışına çıkıyordu<sup>8</sup>.

Maden; Taşkömürü, krom, bakır, kurşun, zımpara, cıva, borasit, manganez, lületaşı, demir, çinko, kükürt ve antimon gibi madenler işletiliyordu. Fakat yeraltı servetlerimiz kapitülasyonlardan da faydalanılarak adeta sömürülmüştür<sup>9</sup>.

Ulaşım karayolları yok denecek kadar az, olanlar da bakımsızdı. İskenderun-Halep, Beyrut-Şam, Trabzon-Erzurum Doğu Beyazıt ve Bursa ili yolları nisbeten iyi ve bakımlıdır. İmparatorluktan devredilen 18.335 kilometrelik yolun 13.885 kilometrelik kısmı tamamen harap ve tamire muhtaç, 4.450 kilometrelik kısmı toprak şose halinde idi<sup>10</sup>. Limanlar tamamıyla yetersizdi. Suni olarak yapılanlar çok azdır. Memlekette tek hatlı takriben 4 bin kilometre demiryolu vardı<sup>11</sup>.

1868 yılında bir fransızın Fuat Paşa ile yapmış olduğu aşağıdaki konuşma; 19 uncu yüzyıl Osmanlı Türkiyesi hakkında fikir vermesi bakımından ilginçtir.

“... İflâsa doğru sürüklenmekte olduğunuzu inkâr edebilir misiniz? Ve eski borçlarınızı ödemek için bu gün tek çarenin, borçlarınızın mütemadiyen artması dolayısıyla her defasında daha ağırlaşan bir faiz nisbeti mukabilinde, yeni istikrazlar aktetmek olduğu bütün avrupaca malûm değil midir— ... İnsan, ancak lâıyk olduğu bankerleri bulur bir memleketin malî itibarı keyif ve arzuya tabi

7 Maliye Mecmuası 1937, Sayı 1, sh. 6.

8 Cillov, H., “Türkiye Ekonomisi 1965”, sh. 259.

9 Cillov, H., “Türkiye Ekonomisi 1965”, sh. 335.

10 Cillov, H., Adı geçen eser, sh. 361.

11 Cillov, H., Adı geçen eser, sh. 356.

değildir. Para istikraz edenler bu itibarı ne yaratırlar, ne de bunu ortadan kaldırırlar, sadece bu itibarı olduğu gibi müşahade ederler.”<sup>12</sup>

### B — Cumhuriyetten Sonraki Nüfus Büyümesi :

Bir ülkede nüfusun çoğalması, bileşimi ve niteliğinin, iktisadî gelişme hızını azaltıcı ve arttırıcı etkileri olur. Ülkenin teknolojik seviyesi, üretimin özelliği ve mevcut kurumların yapısını tayin eden insan gücü kaynağının, hem üretici hem de tüketici olarak, iktisadî büyüme ile iki yönlü bir ilişkisi vardır.

#### a) Türkiye'nin Nüfus Politikası

Genç Türkiye Cumhuriyetinin nüfusu; Mussolini'nin 1926 yılında vermiş olduğu bir nutukta 6 milyon, İngiliz dışişlerince 9 milyon, Fransızlarca 8 milyon ve bir Yunanlı tarafından 10 milyona yakın olarak hesaplanıyordu<sup>13</sup>. Cumhuriyetin kuruluşunda 12,5 milyon kadar olduğu çok sonra tahmin olunan Türkiye nüfusu, zamanın idarecileri tarafından yeterli bulunmuyor, hızla artması arzu ediliyordu. Nüfusun sürekli savaşlarla azalmış ve yorgun düşmüş olması, siyasî ve askerî sebepler bu isteğin sebeplerini teşkil ediyordu. Halk Fırkası Gurubu Nüfus Komisyonu'nun 1934 yılında yayınlanan raporunda : “.. Bugün Türkiye’de nüfusa iktisadî bütün ehemmiyetini vermekle beraber onun üstünde olarak geniş topraklarımızın müdafaa kudretinin arttırılması gayesi vardır”<sup>14</sup> deyiminin yer alması, bunu açıkça göstermektedir.

#### b) Türkiye’de Nüfus Artışı

Nüfus artışına büyük önem veren Cumhuriyet idaresi, kuruluşundan 4 yıl sonra ilk nüfus sayımını yaptırmış, ondan sonra da belli aralıklarla tekrarlatmıştır.

12 Maliye Mecmuası 1940, Sayı 17, sh. 685.

13 Türkay, Orhan, Türkiye’de Nüfus Artışı ve İktisadî Gelişme, sh. 4.

14 Türkay, Orhan, adı geçen eser, sh. 4.

TABLO 1

Yıllar	Genel Nüfus	Fark	Yıllık ortalama	
			% Artış	Artış (Binde)
1927	13.648.270	—	—	—
1935	16.158.018	2.509.748	18.4	21.3
1940	17.820.950	1.662.932	10.3	19.8
1945	18.790.174	969.922	5.4	10.7
1950	20.947.188	2.157.014	11.5	22.0
1955	24.064.763	3.117.575	14.9	28.1
1960	27.809.831	3.745.068	15.5	29.3
1965 (*)	31.391.207	3.581.376	12.9	25.7

**Kaynak :** İGM. 1960 Gn. Nüfus Sayımı, Yayın No. 408, sh. 1, 20.

(\*) İGM. Yayın No. 508, 24 Ekim 1965 Genel Nüfus Sayımı  
% 1 örnekleme sonuçları, sh. 3.

Yukarıdaki tablo, nüfusun 38 yılda 17.742.937 kişi çoğaldığını, kaba bir hesapla yüzde % 130 un üzerinde bir artış gösterdiğini ifade eder. Bu çoğalma, o zamanki idarecilerin tasavvur dahi edemeyecekleri oranda yüksektir. 1927-1935 sayımları arasındaki farkın büyük oluşu ilk sayımın doğru yapılamaması, pekçok kişinin şu veya bu endişelerle kendilerini sayım memurlarına yazdırması ve iki sayım arasındaki sürenin uzunluğundan ileri gelmektedir.

### c) Nüfus Artışının Sebepleri

Memleketlerin nüfusu, doğumlara, ölümlere ve göçlere bağlı olarak değişir. Cumhuriyetin kuruluşundan sonra yurdumuza dışardan gelen göçmenlerin sayısını gösterir doğru bilgiler mevcut değildir. İlk yıllardaki nüfus mübadelesi ile Hatayın ilhaki bir yana bırakılırsa, göçmenlerin sayısı önemli bir yer tutmaz. Bizdeki nüfus artışının gerçek sebebi; doğum oranlarının 1935 yılından beri devamlı artış göstererek 1955 de % 40,8, 1960 da 41,8 e yükselmesi; ölümlerin ise 1940 dan itibaren devamlı düşmek suretiyle 1960 da % 13,9 a inmesidir<sup>15</sup>.

2 numaralı tablo durumu topluca göstermektedir<sup>16</sup>.

15 Serin, Necdet, Adı geçen eser, sh. 23, 25.

16 Yenal, Aysel, Türkiye'nin İk. Gelişmesi, sh. 44.

TABLO 2

Devre	Ortalama Yıllık Artış (%)	Doğum Artış Oranı (%)	Ölüm Azalış Oranı (%)
1927 - 1935	1.9	3.51	1.66
1935 - 1940	1.6	3.03	1.50
1940 - 1945	1.07	2.63	1.63
1945 - 1950	2.2	3.09	0.98
1950 - 1955	2.82	3.42	0.69

d) *Nüfusun Cinsiyet ve Yaş Bileşimi*

Türkiyede her bin kadına düşen erkek sayısı tablo 3 de gösterilmiştir<sup>17</sup>:

TABLO 3

Yıllar	Bin Kadına düşen Erkek sayısı
1935	96.5 %
1940	99.7
1945	101.1
1950	101.0
1955	103.1

İlk iki sayımda kadınların erkeklerden çok oluşu, I inci Dünya Harbi, Balkan Halbi ve Kurtuluş Savaşlarında erkeklerin kadınlardan fazla kırılmasından ileri gelmiştir.

Bir memlekette çalışan nüfusla (15-64 yaş arası), bunların bakmak zorunda oldukları bağlı nüfusun (0-14 yaşları arası ve 65 den yukarı) genel toplam içindeki oranları, iktisadî yönden büyük önem taşır. Yapılan incelemeler, 1927 ile 1955 arasında çalışan başına düşen müstehlik sayısının 1.2 de 1.3 e çıktığını, 1960 da tekrar 1.2 ye düştüğünü göstermiştir. Bağlı nüfusun yüksek oluşu aşağıdaki tablodan ve başka ülkelerle karşılaştırmadan açıkça anlaşıl-maktadır<sup>18</sup>.

17 Türkay, Orhan, a.g.e., sh. 63.

18 Yenal, Aysel, a.g.e., sh. 52.



TABLO 4  
Nüfusun Yaş Bileşimi

Yıl	0-14	15-64	65 den yukarı
1935	41.5	54.7	3.9
1940	42.1	54.3	3.5
1945	39.6	57.1	3.3
1950	38.4	58.4	3.3
1955	39.7	56.7	3.3
1960	41.9	55.1	3.0

Halbuki çalışabilir nüfus oranı 1950 yılında; İngilterede % 67.2, Fransada 66.7, Batı Almanyada 66.6, A.B.D. 64.7 dir.

Tüketici durumunda olan bağlı nüfusun, üretim ve iktisadi büyüme üzerinde ters yönde etki yapacağı izaha muhtaç değildir.

e) *İş Gücü ve Arzı ve Faal Nüfusun Sektörler İtibarile Dağılımı*

Çalışma yaşlarında olanların sayısının, Türkiye nüfusuna paralel olarak ve fakat ondan daha hızlı bir oranda artış gösterdiği, yapılan araştırmalardan öğrenilmiştir. İş gücünün cinsiyet itibarile dağılımını gösteren 5 numaralı tablo da bu hususu teyideder mahiyettedir<sup>19</sup>.

TABLO 5  
Cinsiyet itibarile İş Gücü

Yıl	Erkek (Milyon)	Kadın (Milyon)	Toplam (Milyon)
1927	3.336	1.353	4.689
1935	4.088	1.592	5.680
1940	4.735	1.820	6.555
1945	4.933	1.776	6.709
1950	5.956	2.149	8.105
1955	6.624	2.343	8.967

Millî gelirin hesaplanmasında ele alınan istihsal sektörleri itibarile faal nüfusun dağılımını gösterir rakamları aşağıya almakla, bu

19 Yenal, Aysel, a.g.e., sh. 55.

kısma son verelim. 6 numaralı tablo<sup>20</sup>, Türk ekonomisinin özellikleri ve genel gidişi yönünde iyi bir fikir verebilir.

**TABLO 6**  
**Faal Nüfusun Sektörler İtibariyle Dağılımı**  
**(% olarak)**

Yıl ve Cinsiyet	Ziraat	Sanayi	Hizmetler
<b>Erkek :</b>			
1927	77.9	7.8	14.3
1935	70.0	12.4	17.6
1940	70.9	9.1	20.0
1945	66.9	11.4	21.7
1950	66.6	11.7	21.7
1955	64.4	13.9	21.7
<b>Kadın :</b>			
1927	95.1	2.4	2.5
1935	88.9	7.7	3.4
1940	91.8	5.4	2.8
1945	92.6	4.2	3.2
1950	91.3	5.5	3.1
1955	90.4	5.8	3.8
<b>Toplam :</b>			
1927	82.9	6.2	10.9
1935	75.3	11.1	13.6
1940	76.7	8.1	15.2
1945	73.7	9.5	16.8
1950	73.1	10.1	16.8
1955	71.2	11.8	17.0

**C — Türkiye Millî Geliri :**

Yazımın baş kısmında millî gelirin, büyümenin ölçüsü olarak ele alınma zorunluluğundan söz edilmiştir. Bu kısımda Türkiye millî geliri, üzerinden hesaplandığı iktisadî sektörler, Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana izlenmiş olan iktisadî politikaya paralel olarak safha safha ele alınarak izah olunacaktır. Ancak, Türkiye ekonomisinin 1923 den bu güne kadar büyümesini (gelişmesini) inceleyebilmek için gerekli olan mukayese edilebilir bir millî gelir

20 Yenal, Aysel, a.g.e., sh. 82.

dizisi mevcut değildir. Böyle bir dizi, ne resmi organlar ve ne de başkaları tarafından hazırlanmamıştır. 1948 den itibaren millî gelir tahminleri İstatistik Genel Müdürlüğü tarafından yayımlanmaya başlanılmış, daha önceki devre için mevcut bilgiler ayrı ayrı bir kaç yıla ait bazı tahminlerden öteye gidememiştir<sup>21</sup>. 1948 öncesine ait bu tahminler de, hem birbirlerinden ve hem de İstatistik Genel Müdürlüğü serisinden farklı usullerle yapılmış olduğundan mukayeseye elverişli sayılmazlar.

- 21 Ekonomi Bakanlığı Konjonktür Servisi, Milli Gelir, Seri 1, No : 2, Ankara 1935  
 Eko. Bak. Konj. Ser. Türkiye Millî Geliri, Seri 1, No : 7, Ank. 1937.  
 İstatistik Gn. Md. Türkiye Millî Geliri, 1943 ve 1944, Yayın 275.  
 Şefik Bilkur, Türkiye Millî Geliri, İ. Gn. Md. Yayın 189.  
 Vedat Eldem, Türkiye Millî Geliri, 1929/1945. İktisat Fak. Mec. Ekim - Ocak 1948, sh. 72 - 118.  
 Celâ Aybar, Millî Gelir.  
 Değişik kurum ve şahıslarca yapılan millî gelir tahminlerine ait örnekler :  
 a) T. C. Ekon. Bak. Konj. Servisi, Seri 1, No : 7, 1937.

Yıllar	Millî Gelir
1933/34	1.150 milyon lira
1934/35	1.250 " "
1935/36	1.330 " "

- b) Vedat Eldem'in 1938 fiyatları üzerinden yapmış olduğu tahminler. (H. Cillov'un kitabından alınmıştır).

Yıllar	Millî Hasıla
1929	1.147 milyon lira
1935	1.313 " "
1938	1.598 " "
1944	1.440 " "

- c) İst. Gn. Md. 1938 fiyatları üzerinden.  
 (H. Cillov'un kitabından alınmıştır).

Yıllar	Millî Gelir
1942	1.875 milyon lira
1943	1.404 " "
1947	2.552 " "
1949	2.174 " "

Bu sebeple, bundan sonra verilecek millî gelir rakamları bir kaç yıl önce bir araştırmacı tarafından hazırlanan tabloya dayandırılacak, dolayısıyla yıllar arasındaki boşlukların da doldurulması mümkün olacaktır<sup>22</sup>.

Ancak, bu rakamların da tam manasile gerçeği aksettirmekten ziyade millî gelirin artışı yönünde bir temayülü göstereceği hususu unutulmamalıdır.

Ele alınan millî gelir rakamları: Çiftçilik, ormancılık, kara ve deniz avcılığını kapsayan ziraat; madencilik, imalât sanayii, enerji ve inşaat sanayilerinin dahil bulunduğu sanayi; ticaret, ulaştırma, devlet hizmetleri gibi geri kalan bütün hizmetleri içine alan hizmet; sektörleri için 1948 yılı fiyatları esas alınarak tahmin olunmuştur<sup>23</sup>.

a) 1923 - 1932 Devresi :

Birinci Dünya Harbi ile Kurtuluş Savaşını müteakip ortaya çıkan genç Türkiye Cumhuriyetinin, Osmanlı İmparatorluğunun yıkıntıları üzerine kurulduğu malûmdur. Her yönüyle yeniden teşkilâtlanmak zorunda olan bir devletin ilk yıllarının, geçmiş devrin, harbin yaralarını sarmakla geçeceği şüphesizdir. Türkiye Cumhuriyetinde de bu böyle olmuştur. Genç Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı idaresinden harabe halinde bir ülke, çok ilkel sınaî kuruluşlar, geri bir tarım devralmıştı. Siyasî bağımsızlık kazanıldığına göre, Türk halkının hayat seviyesini yükseltmek, tarım üretimini arttırmak, sanayi ve ticareti geliştirmek lâzımdı. Askerî ve siyasî zaferlerle bir ulusa tekrar hayatıyet verilebilirdi. Fakat bunun devam etmesi, iktisadî bağımsızlık ve gelişme ile sağlanabilirdi. Bu önemli noktaya işaret eden *Atatürk* şöyle diyordu:

"..... Bundan sonra pek önemli zaferlere kavuşacağız. Fakat bu zaferler süngü zaferleri değil, iktisat ve ilim zaferleri olacaktır. Ordumuzun şimdiye kadar elde ettiği zaferler memleketimizi hakiki kurtuluşa sevkemiş sayılmaz. Bu zaferler ancak ilerideki zaferimiz için kıymetli bir temel hazırlamıştır. Askeri zaferlerimizle

22 Yenal, Aysel, Türkiye'nin İktisadî Gelişmesi (Basılmamıştır).

23 Yenal, Aysel, Türkiye'nin İktisadî Gelişmesi, sh. 12.

gururlu olmayalım, yeni ilim ve iktisat zaferlerine hazırlanalım". "Siyasî, askerî zaferler ne kadar büyük olursa olsunlar, iktisadî zaferlerle taçlandırılmazlarsa meydana gelen zaferler kalımlı olmaz, az zamanda söner. Bu itibarla en kuvvetli ve parlak zaferimizin temin edebileceği faydalı sonuçları tesbit için iktisadiyatımızın iktisadî egemenliğimizin sağlanması, kuvvetlendirilmesi ve genişletilmesi lâzımdır". "Yeni Türkiye Devleti bir iktisat devleti olacaktır"<sup>24</sup>.

İşte bu hava içinde Türkiye'nin nasıl kalkındırılacağı meselesi ele alındı ve 17 Şubat - 4 Mart 1923 tarihleri arasında İzmir'de İktisat Kongresi toplandı. Tarım, sanayi, ticaret ve işçi sınıfları arasından seçilmiş 1553 temsilcinin katıldığı bu kongrede "*İktisadî Antlaşma Esasları*" kabul edildi. Kongrede varılan kararlara göre, özel sermayenin faaliyetinin sona erdiği yerde, devletin görevi başlayacaktı. Özel sektörü özendirici bir takım tedbirlerin alınması kararlaştırıldı. Millî sanayii geliştirmek için bir kanun hazırlanacak ve gümrük kanunu değiştirilecektir. Smaî kuruluşlar için deniz ve kara ulaştırmasında kolaylıklar sağlanacak, müteşebbislere ucuz işletme ve kuruluş sermayeleri verilecek, sanayi için gerekli mühendis ve teknik elemanların hızla yetiştirilmesi için gayret sarfedilecektir. Mesleki bir yetişme devresi geçirmiş olanlar sanayi dalında çalışmak üzere ordudan terhis olunacaktı. Bu gayelerle, iş adamlarını örgütlemek, özel sermayeyi canlandırmak ve finanse etmek için 1924 yılında İş Bankası, 1925 yılında da devlet sanayiini kurmak, finanse ve idare etmek için Sanayi ve Maden Bankası kurulmuştur. 1927 yılında Sanayii Teşvik Kanunu çıkarılmış, bu kanuna göre:

a. Hükümet sınaî kuruluşlar için gerekli toprağı, belli şartlar altında parasız olarak verecek,

b. Kuruluşlar için gerekli bütün donatım, araç ve gereçler gümrük resminden muaf olacak ve demiryollarında ucuz tarife ile taşınacak,

c. Bakanlar Kurulu kararı ile, sınaî kuruluşlara ilk yıl yapım değerinin % 10 u oranında prim ve belli bölgelerin ihtiyacını sağ-

24 Serin, Necdet, Türkiye'nin Sanayileşmesi, 1963, sh. 102.

lıyan kuruluşlara (8 ili aşmamak üzere), o bölgeler için 25 senelik ayrıcalık verilecek,

d. Hükûmet ve diğer kamu kuruluşları, bazı şartlar altında yerli malları yabancı ülkelerden gelenlerden % 10 pahalı da olsa tercihan alacaklardı.

1927-1933 arasında endüstri işletmelerinin sayısı 342 den 1473 e yükselmiş, pamuk istihsalı 1000 tondan 7000 tona; yün tekstil 500 tondan 3000 tona; şeker 5000 tondan 65000 tona; deri 3000 tondan 4400 tona; çimento ise 40 bin tondan 118 bin tona; ulaşmıştır.<sup>25</sup>

Devlet maliyesinin de ıslahı yoluna gidildi. 1924 ve 1925 yılları bütçesi ufak açıklarla bağlandıktan sonra 1926 yılından itibaren bütçe denkliliği prensibinden ayrılmadı. Verimli olmayan yatırımlara para sarfedilmemesi, cari harcamaların mümkün olduğu kadar kısılması yoluna gidildi. Eğitim, bayındırlık, sağlık, iktisadî kalkınma, tarım ve emniyet hizmetleri için bütçenin % 50 den fazlası sarfedildi<sup>26</sup>.

Köylünün ıstırabına sebep olan Aşar vergisi 1925 de kaldırıldı. Millî paranın istikrarının devamına çalışıldı, tasarruf teşvik edildi. Köylüyü finanse eden Ziraat Bankası yeniden teşkilâtlandırıldı, köylü borçları, senelik % 3 faize tabi tutularak 15 sene tecil edildi.

Hazineye gelir temini maksadile, tütün, şeker, tuz, içki (bazı istisnalarla) ve kibrit imalât ve ithalâtı devlet tekeline alındı. 1929 yılında yüksek gümrük tarifesinin yürürlüğe girmesiyle memleket sanayii dış rekabetten korundu. 1930 yılında 15milyon sermaye ile kurulan T.C. Merkez Bankası 3 Ekim 1931 de işe başladı.

Bu kısa toplu açıklamadan sonra şimdi de, 1927 yılından itibaren ziraat, sanayi ve hizmet sektörleri gelirleriyle, Millî Geliri sene sene inceleyelim. (Rakamlar 1927 dene itibaren mevcuttur).

25 Thornburg, M. W. TURKEY, An Economic Appraisal, sh. 25.

26 Maliye Mecmuası 1937, Sayı 1, sh. 6.

TABLO 7

**Ziraat, Sanayi ve Hizmet Sektörleri itibariyle  
Türkiye Milli Geliri<sup>27</sup>**

(1948 fiyatları ile milyon TL.)

	Ziraat	Sanayi	Hizmet	Millî
Yıl	Geliri	Geliri	Geliri	Geliri
1927	2.561,5	248,1	1.639 0	4.448,6
1928	2.556,8	265,9	1.650,0	4.472,7
1929	2.218,3	301,4	1.663,0	5.182,7
1930	3.091,6	327,5	1.710,0	5.129,0
1931	3.387,2	370,4	1.756,0	5.513,6
1932	2.861,8	427,1	1.803,0	5.091,9

Yukarıdaki rakamlar; sanayi ve hizmet sektörleri gelirlerinde devamlı artış, ziraat sektörü gelirinde ise dalgalanmalar olduğunu, millî gelirin de ziraat sektörü gelirlerine bağlı olarak değiştiğini göstermektedir. Havaların müsait olduğu yıllarda zirai sektör gelirin de yüksek olacağı tabiidir. Millî gelire uygun olarak bütçe gelir ve giderlerinin de yıldan yıla arttığı görülüyor<sup>28</sup>.

**Türkiye'de Genel Bütçe Gelir ve Giderleri  
(Milyon TL.)**

Yıllar	Gelir	Gider
	Kesin tahsilât	Kesin Ödeme
1927	202	199
1928	202	201
1929	224	213
1930	217	210
1931	165	182
1932	187	212

1929 Dünya İktisadî Buhranının tesiriyle 1930 dan itibaren 2-3 sene gelir ve giderler azalma göstermiştir.

27 Yenil, Aysel, adı geçen eser, sh. 25.

28 Cillov, Halûk, adı geçen eser, sh. 530.

1927-1932 devresinde fert başına millî gelir ortalaması (1948 sabit fiyatlarla, 316 liradan 349 liraya yükselmekle sadece 33 liralık bir artış göstermiştir. Bu yıllarda fert başına düşen millî gelir sırasıyla; 1928 de 321, 1929 da 364, 1930 da 353, 1931 de 371, 1932 de 335 liradır<sup>29</sup>.

Bu, fert başına millî gelirin çok yavaş arttığını, dolayısıyla bu dönemde İktisadî Büyümenin de ağır olduğunu gösterir.

Hızlı nüfus artışı, geri kalmış bir sanayi, tamamen iklim şartlarına bağlı zirai sektör, iş adamı ve yatırımların yetersiz hatta hiç denecek kadar az olması, eski dönemin tesiri altında dış borçlanmalardan sakınılması ve 1929 İktisadî Buhranı, bu düşüklüğün nedenlerini kolayca izah eder.

#### b) 1933 - 1938 Devresi

1923-1932 tarihleri arasındaki devrede özel teşebbüsün himaye edildiği, bu devrenin iktisadî bakımdan karakterinin özel teşebbüscülük olduğu önceki kısımda belirtilmişti. Ancak özel teşebbüsten beklenen elde olunamamıştır. Bunun çeşitli nedenleri vardır. Türkler öteden beri asker ve çiftçi bir millet olarak yaşamış, ticaret ve sanayi ile ilgilenmemiştir. Cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte geniş ölçüde nüfus mübadelesi olmuş, yetmişmiş, becerikli iş adamlarının büyük çoğunluğu yurt dışına çıkmıştı. Azınlıklara karşı eski hoşgörülük kalmadığından, yurdu terketmeyenlerde de çalışma arzu ve emniyeti önemli derecede azalmıştı. Sermaye birikimi hemen hiç yoktur. Kalkınmanın gerektirdiği yatırımlar yapılamamıştır. Eski devrin kötü mirası henüz unutulamadığından dış ve iç borçlanmalardan şiddetle kaçınılmıştır. 1929 Dünya İktisadî Buhranının patlamış olması da ekonomi üzerinde kötü tesirlerini göstermekte gecikmemiştir. Tediye bilânçosu devamlı açık vermeye başlamış, buhran sebebiyle zirai mahsullerin fiyatları şiddetle düşmüştür. 1930 yılında Kambiyo Kontrolü uygulanmaya başlanmıştır. İşte, bu devrede izlenen iktisadî politikadan beklenenin elde olunamaması; iktisadî kalkınmayı hızlandırmak ve millî ekonomi

29 Hesaplama, tablo 7 nin millî geliri ile I. Gn. Md. nün nüfus tahminleri alınmıştır.



bakımından çok önemli olan sınaî projeleri yüklenerek barajları, elektrik santrallerini, çimento, demir-çelik fabrikalarını kurması, toprağı sulama ve iyileştirme projesini, yürütmesi, bunlarla birlikte özel sermayeyi özendirici ortamı yaratması devletten beklenir oldu. 1933 yılında C. H. Partisi programına devletçiliğı almış, keza 1935 yılında devletçilik partinin tüzüğüne girmiş, 1937 yılında da Anayasanın bir ilkesi olmuştur.

Devletçiliğın zaruri olarak kabul edilmesi ve ülkenin o sırada içinde bulunduğu iktisadî durum, yetkili devlet adamlarının bu konudaki fikirlerinin belirtilmesiyle özetlenebilir.

“Devletçiliğın bizce anlamı şudur : Fertlerin özel girişkenliklerini ve faaliyetlerini esas tutmak, fakat büyük bir ulusun bütün ihtiyaçlarını bir çok şeylerin yapılmadığını gözönünde tutarak, ülke ekonomisini devletin eline almak.” “Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Türk ülkesinde yüzyıllardan beri ferdi ve özel kuruluşlarla yapılamamış olan şeyleri biran evvel yapmak istedi ve görüldüğü gibi kısa zamanda yapmayı başardı<sup>30</sup> (*Atatürk*).

“İktisatta devletçilik siyaseti bana herşeyden evvel bir savunma vasıtası olarak kendi lüzumunu gösterdi. Yüzyılların ilgisizliğini ortadan kaldıracak, haksız yıkımları onaracak, yeni zamanın çetin şartlarına dayanacak, sağlam bir devlet bünyesi kurabilmek için herşeyden evvel, devleti iktisatta yıpratılacak unsurlardan kurtarmak gerekiyordu. Demek ki iktisatta Devletçiliğı, biz gelişme yolunu izleyebilmek için bir savunma vasıtası ve bu sebeple bir gidiş noktası, bir temel saymaya mecbur bulunuyorduk.”<sup>31</sup> (*İ. İnönü*).

“Eğer sadece ülkenin sanayileşmesini ve ulusun muhtaç olduğu genliğı bazı özel kuruluşların dayandığı sermayeye bırakmak gerekirse, en az 250 sene daha bekleme devresi geçirmeliğimiz gerekir.”<sup>32</sup> (*Celâl Bayar*, İktisat Bakanı).

Devletçilik sistemi kabul edildikten sonra millileştirme ve kamulaştırma işlerine girişildi. Su, elektrik, telefon işletmeleri, Zon-

30 Serin, Necdet, a.g.e., sh. 109.

31 Serin, Necdet, a.g.e., sh. 110.

32 Serin, Necdet, a.g.e., sh. 110.

guldak kömür işletmesi, demiryolları millileştirilmiş ve kamulaştırılmıştır. Özel sermayenin kurmaya gücünün yetmediği büyük ve kilit sanayii yaratmak için çalışmalara başlandı. 1932 yılında Devlet Sanayi Ofisi ve Türkiye Sanayi ve Kredi Bankası kuruldu. Bunların yetersizliğinin anlaşılması üzerine 1933 de bunların yerini Sümerbank aldı. Sümerbankın görevi, her türlü banka hizmetlerini görmek, teknik elemanların yetiştirilmesine yardım etmek, kurulmasına karar verilen devletin sınaî kuruluşlarının plânlarını hazırlayıp kurmak, işletmektir. Birinci 5 yıllık sanayi plânı hazırlanıp 1934 den itibaren uygulanmaya başlanmış, maden kaynaklarını işletmek ve elektrik enerjisini sağlayacak kuruluşları meydana getirmek amacıyla 1935 de Etibank tesis edilmiştir.

Devlet masraflarının % 8-9 u demiryollarının inşası için harcanılmıştır. Demiryollarının yapılmasına para temini için 12/1/1933 tarihinde 12 milyon liralık İkramiyeli Ergani İstikrazı; 28/5/1934 de 30 milyon liralık Sivas-Erzurum İstikrazı olmak üzere 2 dahili istikraz yapılmıştır.

1934 yılında Rusyadan 8 milyon dolar yardım alınmış, dokuma fabrikalarının inşasında; 1938 yılında İngiltereden alınan 13 milyon sterlinlik borç, Karabük Demir ve Çelik fabrikasının tesisinde kullanılmıştır. Devlet bütçesinin % 10 u her yıl sınaî tesislere sarfedilmiş, bu devrede devlet işletmelerine 135 milyon, özel sektöre ait işletmelere ise 55 milyon liralık yatırım yapılmış, buna mukabil tarım alanına çok az yatırımda bulunulmuş, sadece fiyat destekleme siyaseti güdülmüştür.

Birinci 5 yıllık Sanayi Plânında kurulması öngörülen 20 kadar fabrikadan; Kayserideki pamuklu dokuma, Gemlik'teki sun'î ipek, Isparta'daki gülyağı, Zonguldak'taki Sömikok, Paşabahçe'deki şişe ve cam, İzmit'deki kağıt, Keçiözümlü'deki kükürt, Bodrum'daki süngerçilik kuruluşları 1936 da bitirilmiş, diğerleri ise II inci Dünya Savaşı başladığında bitirilmek üzere bulunuyorlardı.

Aşağıdaki tablo, sadece yapım sanayiine ait gerek bina, gerekse makine-donatım kıymetleri hakkında bir fikir verebilir<sup>33</sup>.

33 Serin, Necdet, a.g.e., sh. 143.

TABLO 8

**Bina, Makine - Donatım Kıymeti**  
(Milyon TL.)

Yıllar	Makine Don. Kıymeti	Bina Kıymeti	Toplam	Toplam Kıymet Artışı veya Yatırımlar
1933	63.3	46.9	110.2	—
1934	67.7	50.8	118.5	8.3
1935	70.1	56.7	126.8	8.3
1936	75.7	48.8	124.5	2.3
1937	82.1	52.1	134.2	9.7
1938	89.7	59.1	148.8	14.6

Altı yıllık devre içinde sadece yapım sanayiine 26 milyon üzerinde yatırım yapılmış olması, sanayie verilen önemi belirtmekte faydalıdır. Bu devrede orta ve büyük sınıfların kuruluş başına düşen ortalama işçi miktarı da 1927 ye göre 2 misli artmış, 72 ye yükselmiştir. Gündülen devletçilik siyaseti sonucu olarak, sınıfların kuruluşların 1932 de % 2.1 i devlete ait iken bu, 1939 da % 9.7 ye çıkmıştır. 1927 de çalışan 4.689 milyon kişinin % 82.9 u ziraat, % 10.9 u hizmet, % 6.2 si sanayi sektöründe bulunurken; bu devrede ziraattekilerin oranı % 75.3 e inmiş, sanayidekilerin oranı % 11.1 e yükselmiş, hizmet sektöründekiler ise % 13.6 olmuştur<sup>34</sup>. Bu rakamlar, iktisadî yaşamda yavaş bir bünye değişikliğine girdiğine işaret eder. Sanayi sektörü gelirin 1932 de 427.1 milyon iken, 1938 de 723.5 milyona yükselmesi de, bunun milli gelir içindeki yerinin diğer sektör gelirlerine oranla hızla büyüdüğünü gösterir.

Bu dönemde sanayie öncelik tanınması, yeni yeni yatırımlarda bulunulması, 1927-32 devresi ile mukayese sonunda daha iyi anlaşılır. Bu sektör geliri 1927-1932 arasında 1948 fiyatları ile 179 milyonluk bir artış gösterdiği halde; 1933-1938 arasında 296.4 milyon liralık yükselme kaydetmiştir.

1948 fiyatlarıyla milli gelir tablo 9 da gösterilmiştir<sup>35</sup>.

34 Yenel, Aysel, a.g.e., sh. 82.

35 Yenel, Aysel, a.g.e., sh. 25.

TABLO 9

**Türkiye Millî geliri 1933 - 1938**  
(Milyon lira, 1948 fiyatlarıyla)

Yıllar	Geliri Ziraat	Geliri Sanayi	Geliri Hizmet	Gelir Millî
1933	3.326.2	552,8	1.849.0	5.728.0
1934	3.504.5	587.6	1.896.0	5.988.1
1935	3.523.2	611.7	1.976.0	6.110.9
1936	3.884.5	664.2	1.934.0	6.482.7
1937	3.823.5	677.2	1.996.0	6.496.7
1938	4.086.1	713.5	2.228.5	7.038.1

Bu devrede fert başına düşen millî gelir; (1948 fiyatlarıyla) 1933 de 369, 1934 de 378, 1935 de 378, 1936 da 394, 1937 de 388, 1938 de 413 liradır. Fert başına millî gelir artış ortalaması 1927 ye nazaran, 1928-1932 arasında sadece 83 lira iken, 1933-1938 devresinde 71 lira olmuştur<sup>36</sup>.

Bu devrede gerek millî gelir, gerekse fert başına düşen gelir önceki döneme nazaran oldukça büyük artış göstermekle beraber, gene nüfusun % 75 inden fazlası tarım alanında çalışmakta, ziraat sektörü geliri, hava şartlarına göre artıp azalmakla, millî gelir içinde % 60 m üzerinde yer kaplamaktadır.

Bu devrede millî gelirin artışı göstermesi bakımından, T.C. Ekonomi Bakanlığı Konjonktür Servisinin tamamiyle ayrı usullerle hesaplamış olduğu millî gelirdeki ve fert başına millî gelirdeki artışları gösteren rakamlar aşağıya alınmıştır. Yükseliş temayülünü göstermesi yönünden rakamlar faydalıdır.

**Millî Gelir :**

	Cari fiy. ile	Sabit fiy. ile
1933/34 e nazaran 1934/35 de	% 8.7	% 4.6
1934/35 e nazaran 1935/36 da	% 6.4	% 1.8
1933/34 e nazaran 1935/36 da	% 15.7	% 6.5

36 Hesaplama, tablo 9 daki millî gelir rakamları ile İ. G. Md. nüfus tahminleri alınmıştır.

**Fert Başına Millî Gelir :**

1933/34 den 1934/35 e kadar	% 6.77
1934/35 den 1935/36 ya kadar	% 4.53
1933/34 den 1935/36 ya kadar	% 11.61

**Kaynak :** Türkiye Millî geliri, T.C. Eko. Bak. Konjonktür Servisi, Seri 1, No : 7, 1937.

**c) 1939 - 1945 Devresi**

Bu döneme, katı Devletçilik ve Harp Ekonomisi devri denilir. 1939 yılında II nci Dünya Harbi başlamış, harbe girmemiş olmakla beraber Türkiye'de harbin etkilerinden uzak kalamamıştır. 1939 da uygulanmaya başlanmak üzere hazırlanan ikinci 5 yıllık sanayi plânı uygulanamamış, kurulması öngörülen 100 kadar sınaî işletme kurulamamıştır. Özel teşebbüsün sanayi ve ticaret alanlarındaki faaliyetleri üzerine eskisine nazaran daha sıkı bir denetim uygulanmış, Sanayii Teşvik Kanunu 1941 de kaldırılmıştır. Ağır Muamele ve Varlık Vergilerinin konulması, iş adamlarını korkutmuş, adeta piyasadan çekilmeye zorlamıştır.

Uygulanmakta olan Devletçilik, 1948 de İstanbul'da toplanan İktisat Kongresine katılan delegeler tarafından acı acı tenkit edilmiş, devri karakterize etmesi bakımından bunların bir kısmı aşağıya alınmıştır.

“... Şimdiye kadar tatbik edilen Devletçilik siyasetinin vasıfları :

1 — Devlet çok çeşitli sahalarda müteşebbis olarak faaliyete geçmiştir. Ziraatçılık, Ormançılık, Madencilik, Ticaret, Nakliyecilik, Fabrikacılık yapmakta, bu sahalarda en kudretli müteşebbis durumundadır.

2 — Devlet, muhtelif sahaları inhisarı altına alarak fertlere kapatmıştır. Fertler, malî inhisarların mevzuuna giren işlerden başka, gemilerle yolcu nakletmek, kömür madenleri işletmek, şeker fabrikaları kurmak, diğer sanayile meşgul olmak imkânından kânenen ve bilfiil mahrumdur.

3 — Ferdi mülkiyetin mevzuları tahdit edilmiştir.

4 — Devlet, fertlere açık kalan mahdut sahalarda, hususî faaliyetleri ağır takyitlere ve formalitelere tabi tutmuştur.<sup>37</sup>

“1938 de maaşlı, ücretli ve memur sayısı 134.800 iken 1944 de 222.160 olmuştur.

Türkiye B.M. Meclisinde çiftçi, sanayici, madenci, tüccar, gazeteci, serbest meslek erbabı temsilcilerinin sayısı 98, memur temsilcilerin sayısı ise 384 tür.”<sup>38</sup>

“İktisadî hayat, idarî devletin emrine geçmiştir.”<sup>39</sup>

İthalât tamamıyla durduğundan, herhangi bir sınav ham madde veya teçhizatın yurda sokulması mümkün olamamıştır.

İhracat da birönceki döneme nazaran çok azalmıştır. 1938 de ihracat (bin ton hesabına) 1460 iken; 1939 da 1140, 1940 da 660, 1941 de 430, 1942 de 460, 1943 de 330, 1944 de 350, 1945 de 310 a düşmüştür<sup>40</sup>. 1938 yılı sonunda İktisadî Devlet Teşekküllerinin kurulmasına dair 3460 sayılı kanun kabul edilerek, işletmelere hükmi şahsiyet verilmesine rağmen randımanlı ve beklenen ölçüde iyi çalışmaların temin olunamamıştır. Demiryollarının yapımı tamamıyla durmuştur. İçinde bulunulan şartlar sebebiyle harp ekonomisine geçilmiş olması, sınıaleşmeyi hemen hemen büsbütün durdurmuştur. 1930-1939 arasında sınav istihsal hacmi % 21 arttığı halde, bu devrede sadece % 6 artmıştır<sup>41</sup>. 1 milyon çalışabilir gencin silâh altına alınması, çeşitli istihsal alanlarında verimin düşmesine sebep olmuştur. Sanayi işçilerinin sayısı 1940 da 533 bine düşerek 1935 e nazaran 100 bine yakın azalma göstermiştir. Keza ziraat sektöründe çalışanların oranında da % 4 lük bir azalma olmuştur. Sınav istihsal endeksi 1940 da 136 iken, 1945 de ancak 138 e çıkabilmiştir (1938 fiyatlarıyla).

Diğer yandan, 1945 de çiftçiyi topraklandırma kanunu kabul edilerek, topraksız çiftçilerin toprak sahibi olmalarına çalışılmış,

37 Sarc, Ö. C., Türk. İ. Kong. 1948, III. Kitap.

38 Demiray, Tahsin, Türk. İ. Kong. 1948, V. Kitap.

39 Başar, A. Hamdi, Türk. İ. Kong. 1948, I. Kitap.

40 Suvla, R. Şükrü, Türk. İ. Kong. 1948, IV. Kitap.

41 Sarc, Ö. C., Yeni Türkiye, sh. 219.

örnek çiftlikler kurulmuş, bunların yağın üretimde bulunmaları için gerekli teknik teçhizat temin olunmuştur.

Önceki bölümlerde olduğu gibi bu devreye ait millî gelir rakamlarını aşağıya almakla, hem önceki ile ve hem de daha sonra gelen devre ile mukayese imkânı hasıl olacak, harp devresi daha iyi anlaşılacaktır.

TABLO 10<sup>42</sup>

**Millî Gelir 1939 - 1945**  
(Milyon lira, 1948 fiyatlarıyla)

Yıllar	Ziraat Geliri	Sanayi Geliri	Hizmet Geliri	Millî Gelir
1939	4.259.8	876.5	2.283.6	7.419.9
1940	4.418.7	923.0	2.338.6	7.690.3
1941	4.189.4	944.7	2.394.0	7.528.1
1942	4.555.3	883.3	2.449.4	7.888.0
1943	4.034.6	1.014.6	2.201.3	7.250.5
1944	3.907.9	1.070.9	2.186.8	7.165.6
1945	3.185.5	1.026.1	1.730.0	5.941.7

Fert başına millî gelirin seyri ise şöyledir :(1948 fiyatlarıyla)<sup>43</sup>  
1939 da 424, 1940 da 432, 1941 de 418, 1942 de 433, 1943 de 394, 1944 de 385 ve 1945 de 316 liradır. 7 yıllık artışın ortalaması 400 liradır. 1933-38 ortalaması 387 lira olduğuna göre, 1939-45 arasında fert başına artış sadece 13 liradan ibarettir.

d) 1946 - 1949 Devresi

II. Dünya Savaşının bitmesi ile birlikte, iktisadî ve malî güçlüklerle dolu yeni bir döneme girilmiştir. Fikri sahada Devletçiliğe ve devlet kapitalizmine karşı kuvvetli bir reaksiyon başlamıştır. Yerli ve yabancı iktisatçılar tarafından devletçiliğe karşı yöneltilen itirazlar artmıştır. 1946 da kurulan Demokrat Parti de liberalizme taraftar olmuş, devletçiliğin aleyhinde bulunmuştur. Bu

42 Yenil, a.g.e., sh. 25.

43 Tablo 10 un rakamları ile D. İ. Ens. nüfus rakamları alınmıştır.

meyanda, hem dış ticaret hem de ecnebi sermaye konularındaki telâkkiler de değişmeye başlamıştır. Harp esnasında ithalâtın düşük seviyede kalması dolayısıyla biriken mal talebi çok fazlaşmıştır. Hüküm süren enflasyon sebeble paranın satın alma gücü de eskisine nazaran çok düşmüştür. Toptan eşya fiyatları 1938-1945 arasında takriben 4 misli yükselmiştir. İç fiyatların yüksekliği sebebiyle maliyetin dış piyasalara nazaran fazla oluşu, ihracat imkânlarını sınırlamış, buna mukabil ithalât mallarına talep çok yükselmiştir. Doların fiili ve resmi kurları arasında büyük fark doğmuş, resmi rayiç 1.32 TL. iken, fiili rayiç 1.80 TL. olmuştur. Bu güç şartlar içinde Eylül 1946 da şiddetli bir devalüasyona başvurulmuştur. 1938 esas alınınca, ithalât hacmi 1946 da 56 iken, 1947 de 103 e çıkmıştır. İthalât eşyası fiyat endeksi 1946 da 312 iken, 1947 de 473 e yükselmiştir. 1946-1947 ihraç malları fiyatları % 20 nisbetinde yükselmiştir. 1946 da 223 mil. TL. lık ithalât, 413 mil. TL. lık ihracat; 1947 de 685 mil. TL. ithalât, 626 mil. TL. lık ihracat yapılmıştır. 1946 yılında 20.3 mil. TL. lık inşaat malzemesi, 55.5 mil. TL. makine ve teçhizat, 55.1 mil. TL. lık nihai istihlâk malı, 92.8 mil. TL. lık ham madde ithal edilmiş; 1947 de ise sırasıyla 50.8, 169.2, 199.0, 265 milyon liralık ithalât yapılmıştır.

Rakamlardan anlaşılacağı üzere; yatırım malları ithalâtı diğer mallara nazaran çok azdır. İthal edilen makine ve teçhizatın büyük kısmı, harp yıllarında yıpranan eskiyen fabrika malzemelerinden ibarettir<sup>44</sup>. Bu yıllarda yabancı sermaye girişi ve özel yatırımlar da henüz yoktur. Harp dolayısıyla uygulanamayan ikinci 5 yıllık Sanayi Plânının yerine 1945 de ufak çapta üçüncü bir 5 yıllık plân hazırlanarak, mevcut işletmelerin verimliliğini arttırmak, yapılan eşyanın kalitesini düzeltmek, kâğıt, dokuma ve çimento fabrikalarının kurulmasını temin gayesi güdülmüştür. Ancak 1947 sonlarında Amerikadan 28 milyon lira yardım alınmasından ve 1948 den itibaren Marşal Plânına dahil olunmasından sonra Türkiye iktisadî hayatında önemli değişiklikler başlamıştır. 1948 yılında yapılan ithalâtın % 39.2 si, yatırım maddelerine aittir<sup>45</sup>.

44 Okyar, Osman, Yeni Türkiye, 1959, sh. 269.

45 Okyar, Osman, Yeni Türkiye, 1959, sh. 274.



1948 deki yatırım tutarı 1.370 milyon lira olup, millî gelire oranı % 17 dir<sup>46</sup>.

Harp sonrası bu dönemde; zirai sahada, bitkilerin hastalıklara karşı korunması, tohum ıslahı yolunda gayretler sarfedilmiş, fazla emek isteyen ve iktisadî verimi yüksek olan pamuk, pancar, tütün gibi mahsullerin ekimi mutlak ve nisbi olarak genişlemiş, zamanla çoğunun hektar randımanları arttırılabilmektedir. Aşağıdaki rakamlar bunu belirtmektedir<sup>47</sup>.

	Ekilen saha (1000 hektar)		Hektar başına randıman (ton)	
	1934-1938	1946-1950	1938-1938	1946-1950
Pamuk	249	301	0.22	0.26
Pancar	34	46	11.60	15.5
Tütün	56	123	1.29	0.77

1948 de memlekette halâ 1.6 milyon kara sapan bulunmasına mukabil, ancak 640 bin pulluk, 1756 traktör vardır. Sanayi, ancak % 6 gibi çok küçük bir yıllık artış kaydedebilmiştir.

1948 fiyatlarıyla millî gelir rakamları tablo 11 de gösterilmiştir:

TABLO 11

Yıllar	Ziraat Geliri	Sanayi Geliri	Hizmet Geliri	Millî Gelir
1946	4.630.4	1.110.5	2.014.0	7.754.9
1947	4.236.3	1.178.9	2.332.3	7.747.5
1948	4.691.4	1.206.6	2.936.7	8.814.7
1949	3.671.8	1.299.4	2.874.6	7.828.0

Fert başına millî gelir : 1946 da 404, 1947 de 394, 1948 de 440, 1949 da 381 liradır. Devre ortalaması, 1939 - 1945 ortalamasına nazaran yalnız 5 liralık bir artış göstererek 405 liraya çıkabilmiştir.

46 Uhrenbacker Werner, Türkei - Ein wirtschaftliches Handbuch, sh. 16.

47 Sarc, Ö. C., Yeni Türkiye, 1959, sh. 217.

## e) 1950-1960 Devresi

Parti programının 43 üncü maddesinde "İktisadî hayatta özel kuruluş ve sermayenin faaliyeti esastır. Onun için özel kuruluş ve sermayeye serbestlik ve güvenle çalışmak şartları ve yeni yeni iş alanları sağlanmalıdır" ilkesi yer alan Demokrat Parti; 22 Mayıs 1950 yılında siyasî iktidarı devralmış, T.B.M. Meclisinde okunan Hükûmet programında iktisadî ve malî siyasetinin ana hatları şöyle açıklanmıştır.

1 — Ülkenin iktisaden donatılması süratlendirilecektir. Bunu sağlamak için yatırımlar arttırılacak, bütçenin yatırımlar dışındaki kısmı da mümkün olduğu kadar yalnız üretime yönelmiş harcamalara ayrılacaktır. Özel sermaye sistemi desteklenecek ve yabancı sermayenin Türkiye'ye akması, iç sermayenin de üretim faaliyetine yöneltilmesine çalışılacaktır.

2 — Yatırımlar bir plâna bağlanacaktır.

3 — Üretim faaliyetleri bürokratik engellerden ve devletin zararlı karışmalarından kurtulacaktır.

4 — Devlet bütçesinin gerçek anlamıyla denk olmasını sağlamak için devlet harcamalarında en fazla tutum ile hareket edilecektir.

İktisadî siyasetinin ana hatları bu olan hükûmet liberal bir görüşle işe başlamış, devletçilik reddedilmiş, dış ticaretin büyük kısmı serbest bırakılmıştır. 1950-1952 yılları iç ve dış ekonomik denge ve kararlılığın, bolluk ve büyümenin devam ettiği yıllardır.

Fakat ilk 2-3 yıl süren bu müsait ortam sona erip bir takım sıkıntılar başlayınca devlet, iktisadî hayata müdahalesini arttırmış, gerek iç, gerek dış ticaret üzerine kontroller yapmağa başlamıştır. 1954 den itibaren liberal sistemden tamamen uzaklaşmış, ithalâta liberasyon durdurulmuştur. Girişilen büyük yatırımlar ve gittikçe artan devlet giderleri büyük ölçüde enflasyonla karşılanmaya başlanmış, 1950 de 1 milyar civarında bulunan emisyon hacmi, 1953 de 1.903 milyon liraya ulaşmış, emisyondaki bu artışa kredilerdeki gelişme de katılınca talep hacmi çok büyümüş, fiyatlar hızla yükselmeye başlamıştır. Ortaya çıkan aşırı enflasyon politikasına 1958 de alınan "İktisadî istikrar tedbirleri" ile son verilmek

istenmiştir. D. Parti hükûmetinin iş başına geçtikten 8 yıl sonra alması olduğu çok önemli istikrar tedbirleri kısaca şunlardır:<sup>48</sup>

a) Paramızın dış kıymeti ayarlanmış ve ihraç ettiğimiz muhtelif mal guruplarına göre Amerikan doları başına, 210, 280 ve 620 kuruş kambiyo alış primi tediyesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca ithalâta dolar başına 620 kuruş prim tahsil olunmsama ve böylece doların satış fiyatının % 220 artışla 900 kuruşa yükselmesine karar verilmiştir.

b) Para arzının kontrolü kararlaştırılmış, kredi hacmi tahdit edilerek, bankaların plâsmanlarının toplamı 30/6/1958 tarihindeki seviyede dondurulmuştur.

c) Paranın reel değerini arttırmak için, ikraz ve mevduat faizlerinin ayarlanması derpiş edilmiştir.

d) Piyasadaki mevcut aşırı iştira gücünün massedilmesi için, devlet sektöründe fiyat zamlarına tevessül edilmiş ve Haziran 1956 dan beri uygulanmaya başlanan Millî Korunma Kanununun kaldırılacağı ilân olunmuştur.

e) İthalâtın tanzimi için yeni bir Dış Ticaret Rejimi mer'iyete konulmuş ve cari ihtiyaçların 3er aylık kotalar halinde ithali programa bağlanmıştır.

f) İhracatın teşviki için, ihracatın genel olarak serbest olduğu ilân edilmiş ve 15 sayılı Türk Parası Kıymetini Koruma hakkında yeni bir kararla, muayyen mallarımız için yukarıdaki kambiyo primleri ihdas edilmiştir.

g) İstikrarın devamı için devlet bütçesinde muvazene ihdas edileceği ve bütçe denkliliğini bozan mülhak bütçeli iktisadî devlet işletmelerinde maliyetin düşürülmesi, fiyatların ayarlanması, yatırım ve cari harcamalarda iktisadî kıstasların hakim olması yolunda reorganizasyon işinin ciddiyetle ele alınması derpiş edilmiştir.

1950-60 devresinin genel görünüşünü bu şekilde kısaca belirttikten sonra, sektörlerin durumlarına değinelim.

Ziraat :

48 Cillov, H., a.g.e., sh. 144-145.

Tarım sektörü gelirin, millî gelir içindeki yüzdeleri 1950-1960 yılları arasında cari fiyatlarla % 49,9 ilâ 42,6, sabit fiyatlar ile % 50 ilâ 43,9 arasında değişmiştir.

Türkiye'nin en önemli döviz kaynağını tarım maddeleri ihracatı meydana getirir. İhracatın aşağı yukarı % 70 i ziraî maddelerden tereküp eder. Faal nüfusun büyük çoğunluğunun esas mesleği ziraattır. Esas mesleği ziraat olan 15 ve yukarı yaştakilerin genel nüfusa oranı 1950 de % 42, 1955 de % 41, 1960 da % 36 dır. 1950 de yapılan toptan ticaret işyerleri sayısı; 12.586 işyerinden 5107 sinin gıda maddeleri, 1019 işyerinin ziraî ham madde satışı ile meşgul olduğunu meydana çıkarmıştır. B ukısa açıklama, ziraatın Türkiye için önemini anlatmaya kâfi gelir. İktisadî gelişmenin hızlı ve tatminkâr olabilmesi için bu sektöre gereken önemin verilmesiyle ileri tarım koşullarının uygulanması lüzumu kendiliğinden ortaya çıkar. 1950-54 arasında ziraat sahasına önem verilmiş, 1955 den itibaren ziraat ihmal olunarak sanayi ön plânda tutulmuştur. 1950 yılında 14.049.000 hektar olan toplam kültür toprağı 1955 de 22.808.000 hektara yükselmiştir. Bu devrede traktör sayısı 50 binin üzerine çıkmış, sulanan sahanın genişletilmesine çalışılmıştır. Tarım kredileri arttırılmış, köylüye ileri tarım usullerinin öğretilmesi için çaba harcanmıştır. Bu sahaya verilen kredi miktarı aşağıdadır<sup>49</sup>:

<b>Ziraî Krediler</b>		
Yıllar	Ziraî kredi (Milyon TL.)	Genel kredilere Yüzdesi
1951	646	36
1952	1067	41
1953	1213	35
1954	1497	35
1955	1558	31
1956	1888	31
1957	2108	47
1958	2161	25
1959	2313	24
1960	2392	25

49' Cillov, H., a.g.e., sh. 207.

Millî gelirin yarısına yakın kısmını teşkil eden ziraî sektöre verilen kredilerin yeterli olduğu iddia olunamaz. Tasarruf sermayesine sahip bulunmayan, yaşama standardı çok düşük Türk köylüsünün, kredi ihtiyacı büyüktür. Oysa yetersiz ziraî kredilere bakıldığında, durumun daha da elverişsiz olduğu görülür. Bu kredilerin % 19 u çevirme, % 6 gibi çok ufak kısmı ise tesis ve donatım kredisi olarak verilmiştir. Çevirme kredileri çok kısa vadeli olduğundan bunlarla herhangi bir yatırımda bulunmak imkân yoktur.

Ziraata çok önem verildiği 1950-55 arasında bu sahaya yapılan yatırımların 5 yıllık ortalaması, diğer sahalara yapılan yatırımların % 12,5 i oranında kalmıştır. Cari fiyatlarla 1950-55 arasında bu sahaya sırasıyla 135,8, 195,1, 312,1, 221,4, 211,3; 247,6 milyon; toplam olarak 1.510 milyon liralık yatırım yapılmıştır<sup>50</sup>.

On yıllık devrede, ekilen kültür topraklarının oranı 1945 de % 18,1 iken, 1955 de % 29,4, 1960 da % 32,5 e yükselmiş, 1950 de 50.000 hektar kadar olan sulanan saha, 1959 da 1 milyonun üzerine çıkarak, ekilebilir toprakların % 9 una ulaşmıştır.

Zirai istihsal endeksi, 1953 de 155 iken, 1960 da 171 olmuş (1948=100), elde olunan mahsul miktarları artmıştır.

Ancak, bu sahada yapılan işler ve sarfedilen gayretler, Türkiye'nin hızla az gelişmişlikten kurtulmasını mümkün kılacak ölçüde tesirler yapamamıştır. Aşağıda yazılı rakamlar tarımla hektar başına verimin çok düşük olduğunu ortaya koyar<sup>51</sup>.

50 Gürtan K., Türkiye'de Yatırımlar, sh. 142.

51 Sevin, N., a.g.e., sh. 57.

## Türkiye'de Tahıl Ekilişi Üretim ve Verim Endeksi

(1939 - 100)

Yıllar	Üretim	Ekiliş	Verim
1939	100	100	100
1950	95	108	88
1951	131	115	114
1952	149	129	117
1953	176	144	111
1954	118	147	80
1955	151	158	97
1956	145	161	90
1957	179	159	112
1958	185	164	119
1959	172	166	104
1960	185	168	110

Türkiye için fevkalâde bolluk yılı olan 1953 de hektar başına 1248 Kgr. buğday alınmıştır. Halbuki B. Almanya'da 1959 da 3380, Belçika'da 3900, Danimarka'da 4100 Kgr. buğday elde olunmuştur. Türkiye'de hektar başına kullanılan gübre miktarı da tarım sahasında leri ülkelerle mukayese olunmayacak kadar azdır. 1959-1960 arasında Türkiye'de hektar başına 1,1 Kgr. suni gübre kullanıldığı halde, yeni Zelânda'da 519 Kgr. B. Almanya'da 275 Kgr. İtalya'da 54 Kgr., İngiltere'de 586 Kgr. ve Yunanistan'da 36 Kgr. sarfedilmiştir. İşçi başına verim 1950 de 0,66, 1955 de 0,61 dir. 1955 yılı Temmuz ayında bu sektördeki gizli işsiz sayısı 400 bin, Ocak ayında 7.400.000, 1960 yılının aynı aylarında ise 800 bin, 8.800.000dir<sup>52</sup>.

Türk köylüsü yılda ancak 80 gün kadar çalışmaktadır. Bu rakamlar, tarım sahasındaki nüfus baskısının şiddetini, hızla artan kendilerine çalışma sahası yaratılamıyan nüfusa bu sektörün barınak ödevini gördüğünü açık seçik ortaya koyar. Aşağıya alınan yıllık ziraat gelirlerine dair rakamlar da gelişmenin yavaş olduğunu doğrular mahiyettedir<sup>53</sup>.

52 Kalkınma Plânı, c. 5, s. 616.

53 İ. G. Md. Türkiye Millî Geliri, 1948 - 57 ve 1948 - 1953 - 60.

**Ziraat Geliri**  
(1948 fiyatlarıyla)

Yıllar	Ziraat geliri
1950	4.551,2
1951	5.493,5
1952	5.848,3
1953	6.403,4
1954	5.141,0
1955	5.607,5
1956	6.034,7
1957	6.248,3
1958	7.342,7
1959	7.317,4
1960	7.374,7

... Hesaplamalar, her yıl 1 milyar 800 milyon lira değerindeki mahsulün haşereler tarafından ziyaa uğratıldığını göstermiştir<sup>54</sup>.

*Sanayi :*

1950-1960 devresinde sanayileşme yolunda büyük çaba sarfedildiği aşikârdır. İlk yıllarda havalanın elverişli gitmesiyle zirai mahsul artmış, dünya piyasasında harp sonu meydana gelen müsait durum dolayısıyla zirai ürünler yüksek fiyatlarla ihraç olunabilmiş, Kore buhranı bilhassa pamuk fiyatlarının çok yükselmesi neticesini doğurmuştur. Memlekete hibe şeklinde 891 milyon dolarlık yardım yapılmış, alınan dış yardımlar 1959 sonunda 1 milyara ulaşmış, yabancı sermayeyi teşvik konusundan yararlanarak 83 milyon liralık yabancı sermaye girmiştir. 1950 de kurulmuş olan Türkiye Smaî Kalkınma Bankasının sağlamış olduğu orta ve uzun vadeli kredilerde özel sınaî kuruluşlara yeni imkânlar sağlamıştır. Sağlanan bu geniş imkânlar incelenen devrede sanayi (imalâtmaden - enerji) alanına her yıl daha fazla yatırım yapılmasına imkân vermiştir. Yıllar itibariyle yıllık yapılan yatırımlar aşağıdadır<sup>54a</sup>.

54 Saylan, N. Dünder, Türkiye'nin Kalkınması, 1962.

54a Gürtan, K., Türkiye'de Yatırımlar, sh. 152.

**İmalât ve Maden - Enerji Sahalarına Yapılan Yatırımlar  
(1948 fiyatlarıyla)**

	1950	1951	1952	1953	1954	1955
İmalât	131.8	163.9	204.4	236.9	241.5	300.9
Maden-Enerji	95.2	78.0	104.8	143.6	138.1	156.0

Bütün yatırımlara yüzdesi :

	1950	1951	1952	1953	1954	1955
İmalât	10.0	11.0	11.5	10.7	13.0	14.9
Maden-Enerji	7.2	5.2	5.9	6.5	7.4	7.7
Toplam :	17.2	16.2	17.4	17.2	20.4	22.6

İnşaat hariç, bu sahaya yapılan yatırımların, toplam gayri safi yatırımlara oranının % 20 civarında olduğu görülür. Bunun neticesi olarak, şeker sanayii, dokuma sanayii, çimento sanayii, azot sanayii, yem sanayii, gıda maddeleri sanayii tütün ve içki sanayii, kimya sanayii, madeni eşya sanayii, makina ve malzeme sanayii, nakil vasıtaları sanayii gibi pek çok dalda büyük ilerlemeler kaydedilmiştir. Hatta şeker, dokuma sanayilerinde ihracat yapabilecek hale gelinmiş, diğer bazı sanayi kolları ise Türkiye ihtiyacını karşılar olmuştur. Sanayide çalışanların % si 1945 de % 9,5 iken 1950 de % 10,1 1955 de % 11,8 e yükselmiştir. Sınai kuruluşların sayıları artmıştır<sup>55</sup> (Tablo 12).

55 Serin, N., a.g.e., sh. 160 b.



TABLO 12

## GRUPLAR İTİBARIYLA ORTA VE BÜYÜK SINAI KURULUŞLAR SAYISI

10 ve daha yukarı (B. G.) çalıştırıcı kuvvet kullanan veya 10 ve daha yukarı işçi çalıştıran iş yerleri

	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960
Çıda	939	1010	1057	1185	1205	1295	1326	1281	1365	1453	1638
İçki	24	29	32	39	64	46	49	54	57	57	96
Tütün	57	98	122	171	199	206	225	198	194	149	134
Dokuma	457	514	566	639	734	879	892	906	993	1028	1035
Giyim	27	9	11	12	17	22	26	29	36	39	51
Tahta - Mobilya	234	244	239	256	261	274	426	445	469	436	424
Kâğıt K. Yapınları	11	7	9	10	9	14	16	18	26	32	39
Basın - Yayın	81	63	71	89	103	112	123	132	138	138	157
Deri D. Yapınları	42	41	39	43	45	53	53	56	73	107	137
Kauçuk	48	49	56	65	65	72	92	99	144	177	149
Kiyıma	314	323	361	433	466	484	512	536	549	612	602
Petrol-Maden Kömürü (a)	2	3	2	3	3	5	7	8	8	7	7
Taş - Toprak	101	117	195	249	361	393	421	386	453	473	404
Maden Eritme	50	38	40	51	57	67	72	83	99	119	115
Madenî Eşya	76	74	76	83	88	99	114	113	156	194	174
Makine (Elektrik Makinesi dahil)	64	61	70	79	79	113	143	181	182	192	147
Ulaştırma Araçları	46	31	39	54	56	66	81	80	93	105	90
Çeşitleri	42	36	39	43	56	60	65	67	87	106	106
Toplam	2618	2747	3028	3504	3850	4262	4612	4632	5121	5205	5603
Sayısız artış %	128.8	4.9	10.2	15.7	9.9	10.7	8.2	0.4	10.6	1.6	7.6

(TABLO 12 A)  
FİZİKİ ÜRETİM ENDEKSİ 1950 - 100

	1950	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960
Şeker	100.0	130.1	186.1	201.3	233.2	255.0	332.0	413.5
Zeytinyağ	100.0	160.0	79.0	173.0	83.1	173.1	126.9	---
Şarap	100.0	109.0	218.0	196.0	114.0	218.0	281.0	111.0
Bira	100.0	159.0	153.0	144.0	161.0	173.0	156.0	155.0
Rakı	100.0	150.0	175.5	175.6	233.0	241.0	264.0	185.2
İspirto - diğer içkiler	100.0	126.4	160.0	172.2	209.7	225.0	215.3	234.7
Tütün	100.0	133.3	104.2	137.5	100.0	108.3	125.0	142.0
Sigara	100.0	152.0	141.6	151.3	169.8	197.0	168.0	168.6
Pamuk ipliği	100.0	132.2	145.0	150.0	150.0	152.0	154.0	302.3
Pamuklu dokuma	100.0	234.0	253.3	272.2	110.6	119.9	120.7	404.2
Yün ipliği	100.0	132.0	120.0	90.7	103.0	107.0	120.0	164.0
Yünlü dokuma	100.0	133.3	143.3	131.7	168.3	203.3	81.7	160.0
Sun'î ipek	100.0	166.6	166.6	166.6	166.6	166.6	200.0	---
Kağıt Hamuru	100.0	225.0	266.6	250.0	300.0	300.0	300.0	---
Kâğıt	100.0	210.5	260.0	249.0	300.0	317.0	316.0	316.5
Kereste	100.0	123.9	142.1	137.9	127.6	123.7	126.8	---
Çimento	100.0	179.0	206.0	245.5	318.0	382.0	439.5	515.5
Cam şişe	100.0	152.0	206.0	184.3	201.2	280.7	342.1	173.5
Kauçuk	-00.-	---	---	---	---	---	---	---
Alkol	100.0	113.6	206.0	260.8	288.2	386.2	366.2	315.7
Sülfirik asid	100.0	167.5	159.0	147.0	176.3	151.8	176.3	179.9
Sülfestik	100.0	108.4	91.7	75.0	58.4	75.0	91.7	108.4
Ham petrol	100.0	331.5	1.021.0	1.746.0	1.704.0	1.900.0	2.130.0	2.071.5
Ham demir	100.0	176.0	180.6	195.0	196.0	208.0	213.0	222.7
Çelik	100.0	186.0	207.0	211.0	193.3	175.5	235.3	293.0
Saç ve boru	100.0	130.0	191.6	246.0	251.0	246.6	265.7	171.0
Kök	100.0	147.2	141.7	160.0	166.6	166.6	166.6	172.2
Ağır yağ	100.0	100.0	1.300.0	4.150.0	---	---	---	---

Orta ve büyük sanayi kuruluşlarında çalışan işçi sayısı 1950 de 1.657.000 iken, 1960 da 3.012.000 olmuştur. Fiziki üretim büyük artış göstermiştir<sup>56</sup>.

(TABLO 12 A)

Sınai istihsal endeksi 1953 de 157 iken 1960 da 242 ye yükselmiş (1948=100) milli gelir içindeki payı devamlı olarak artmıştır.

Buraya kadar izaha çalışılan hususlar, bu devrede meydana gelen sanayileşmenin doyurucu olduğunu göstermemektedir.

a) 1954 yılından itibaren başlayan enflasyon gelişmeyi önleyici rol oynamıştır.

b) Ödemeler bilançosunun 1950 den itibaren devamlı ve çoğalan yönde açıklar vermesi gelişmeyi engellemiştir.

c) Yatırımlar ço kdefa bir plân program dahilinde değil, oy düşüncesi, keyfilik ve sübjektif esaslara göre verimli ve iktisadi olmayan sahalara yapılmıştır. Yapılan yatırımların çoğu büyük temel alt yapı yatırımlarıdır. Uzun vadede faydalarını gösterecektir.

d) Sermaye piyasasının mevcut olmayışı, kredi sisteminin sınai saha dışında büyük çoğunluğu itibarile mesken ve ticarî sahalara akmış olması, da sanayileşmeye ters yönde etkiye bulunmuştur.

e) Yetişkin, bilgili tecrübe sahibi müteşebbislerin yokluğu veya pek az oluşu da sanayileşmeyi kösteklemiştir.

f) Enerjinin, nakliyatın pahalı, iş randumanının düşük oluşu da keza menfi rol oynamıştır.

g) GÜdülen para ve maliye politikası da yurt kalkınması için uygun ve yerinde olmamıştır.

*Hizmet Sektörü :*

Bu devrede, hizmet sektöründe de gelişme olmuş, milli gelir içindeki yüzde oranı artmıştır. Tablo 13 den bu durumu görmek mümkündür<sup>57</sup>.

56 Serin, N., a.g.e., sh. 192 a.

57 Yenal, A., a.g.e., sh. 76.

TABLO 13  
Hizmet Sektörünün Dağılımındaki Değişmeler  
(Millî gelirin yüzdesi olarak)

Yıl	Ulaştırma	Serbest Meslekler	Ticaret	Devlet Hizmet	Mali Müesseseler
1950	5.3	3.9	10.6	10.2	1.7
1951	5.2	4.1	10.1	8.9	1.0
1952	6.4	4.1	10.6	8.7	2.0
1953	5.9	3.7	11.2	8.5	2.0
1954	7.0	4.3	12.2	8.5	3.7
1955	6.8	4.6	13.1	8.2	2.9
1956	6.9	4.7	10.1	8.1	3.0
1957	6.7	4.4	8.4	7.7	3.0
1958	5.9	4.2	7.4	6.9	2.8
1959	6.7	4.5	7.9	8.4	2.8
1960	7.5	4.6	8.1	7.9	3.1

Tablodan, ulaştırma ve haberleşme ile malî müesseseler sektörlerinin millî gelir içindeki oranlarının arttığı neticesi çıkmaktadır. Bu, kapalı ziraat ekonomisinden yavaş yavaş piyasa ekonomisine geçişi ifade eder.

Ziraat, Sanayi ve Hizmet sektörleri hakkındaki izahlardan sonra, 10 yıllık döneme ait millî gelir rakamlarını görelim.

TABLO 14  
Türkiye Millî Geliri  
(1948 fiyatlarıyla)

Yıllar	Ziraat Geliri	Sanayi Geliri	Hizmet Geliri	Millî Gelir
1950	4.551,2	1.468,8	3.098,9	9.098,3
1951	5.493,5	1.571,9	3.454,0	10.495,6
1952	5.843,3	1.760,9	3.809,6	11.393,0
1953	6.403,4	2.102,1	4.187,7	12.664,5
1954	5.141,0	2.018,5	4.317,2	11.360,7
1955	5.607,5	2.116,3	4.638,1	12.333,9
1956	6.094,7	2.219,4	4.884,7	13.168,9
1957	6.248,3	2.495,7	5.276,2	13.988,5
1958	7.342,7	2.629,4	5.656,3	15.663,9
1959	7.317,4	2.736,6	6.220,6	16.311,6
1960	7.374,7	2.816,5	6.670,5	16.799,8

Halbuki, cari fiyatlarla 1950-1960 arasındaki milli gelir 1948 e nazaran 5 misli artış göstermiştir. Fert başına düşen gelir: 1950 de 434, 1951 de 485, 1952 de 513, 1953 de 555, 1954 de 489, 1955 de 513, 1956 da 132, 1957 de 549, 1958 de 596, 1959 da 604, 1960 da 605 liradır.

Devre ortalaması 534 liradır. Bu, ortalaması 405 olan 1946-49 dönemine nazaran 129 liralık bir artışı ifade eder. Cari fiyatlarla fert başına milli gelir 1950 de 428 iken, 1960 da 1.613 liraya çıkmıştır.

f) 1960 dan sonrası :

27 Mayıs 1960 inkilâbı, Demokrat Parti devrine ve onun izlediği iktisadi politikaya son vermiş, 30/9/1960 tarihli ve 31 sayılı kanunla Başbakanlığa bağlı olmak üzere "Devlet Plânlama Teşkilâtı" kurulmuş plânlı iktisadî ve toplumsal gelişmenin temelleri atılmıştır. Bu yıldan itibaren ekonominin bütün dallarında gerek özel, gerek devlet iktisadî faaliyetlerinde sağlam bir iktisadî gelişmeye imkân verecek karma ve gerçekten plânlı bir kalkınma programının hazırlanmasına başlanmış ve 1963 yılında Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânının uygulanmasına geçilmiştir.

1961 yılı genellikle ekonomik durgunluk içinde geçmiştir. Sınai üretimde, demir çelik üretimi azalmış çimento 1960 a nazaran hiç artma göstermemiş yün iplik ve dokuma üretimi % 20 oranında azalmış pamukluda herhangi bir artış olmamıştır<sup>58</sup>. Yatırımlar kaynaklarımızın % 14,5 i oranında kalmış<sup>59</sup>, özel tüketim rakamlarında 1960 a nazaran bir miktar düşme görülmüştür. Sanayi dalında 0,3 gibi çok düşük bir gelişme olması<sup>61</sup>, ekonomideki durgunluğu bariz şekilde belirtir. 1962 yılının ikinci yarısında, gerek özel gerekse kamu yatırımlarındaki artışlar ve tarımda iyi mahsul alınması durgunluğun sona ermesinde, ekonomik hayatın yeniden canlanmasında başlıca rolü oynamıştır. Sınai üretim artmaya başlamış, petrol ürünleri, kâğıt, çimento, kimyevî güvrelere üretiminde

58 Yenil, A., a.g.e., sh. 25.

59 D.P. Teşkilâtı, 1963 yılı Programı, Ankara 1963, S. 15.

60 Cillov, A., a.g.e., sh. 147.

61 Serin, N., Sanayileşme Siyaseti ile Sınai Gelişme, Ankara 1967, sh. 77.

önemli artışlar olmuştur. D. Plânlama Teşkilâtınca hazırlanan 1962 yılı Program Tasarısının uygulanması da, diğer faktörlerle birlikte o yıl % 6 lık bir gelişme hızına ulaşılmasını mümkün kılmıştır<sup>62</sup>.

1963 den itibaren, Türkiye'nin onbeş yıllık bir devrevî plânın ilk safhası olan Brinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı'nın uygulanmasına geçilmiştir. Plânın hazırlanmasında Türk toplumunun ulaşmak istediği toplumsal ve iktisadî hedefler ile, harekete geçirilmesi gereken kaynaklar onbeş yıllık bir devreye göre ele alınmıştır. Plâna onbeş yıl sonunda ulaşılması istenen hedefler kısaca şunlardır.

1) Yüzde 7 bir gelişme hızının sağlanması, çalışma seviyesi ile ilgili sorunların çözümlenmesi,

2) Dış ödeme dengesine ulaşılması, ve

3) Bu hedeflerin toplumsal adalet ilkelerine uygun olarak, gerçekleştirilmesidir.

1963 den itibaren uygulanmaya başlanan B.B.Y.K. Plânının gerçekleşmesi için G.S.M. Hasılların ortalama % 18,3 ünü yatırımlara ayırmak gerekecektir. Bunun % 14,8 inin iç tasarruflarla, % 3,5 inin dış kaynaklardan finanse edileceği hesaplanmıştır. % 7 lik kalkınma hızının gerçekleştirilmesi, büyük ölçüde sanayi dalında meydana gelecek gelişmeye bağlıdır. Sanayi dalında yıllık ortalama hız % 12,9, tarım alanında % 4,2 olarak öngörülmüştür.

Bu dönemde yapılacak toplam yatırımlarını ana sektörlerle göre dağılımı şöyledir<sup>63</sup>.

#### Yatırımlar (1963 - 1967)

Sektörler	Milyon TL.	Yatırım toplamına Yüzdesi
Tarım	10.548,4	17,7
Madencilik	3.233,0	5,4
İmatlâ Sanayii	10.089,2	16,9
Enerji	5.134,0	8,6
Ulaştırma	8.159,4	13,7
Hizmetler	3.965,9	6,6
Konut	12.116,0	20,3
Eğitim	4.227,0	7,1
Sağlık	1.346,9	2,3
Turizm	327,0	1,4

63 Kalkınma Plânı, sh. 136.

62 D. P. Teşkilâtı, 1964 yılı Programı, S. 18, 19 .

Plânın ilk uygulama yılı başarılı olmuş, program genel olarak % 91 oranında gerçekleştirilmiş, sanayi dalındaki gerçekleşme oranı % 87 ye varmıştır. Yapılan hesaplar, plân hedefi olan % 7 nin üzerinde, % 7,5 oranında bir kalkınma hızına ulaşıldığını göstermiştir.

1964 yılında iktisadî faaliyetlerin seyrinde yavaşlama ve durgunluğa doğru bir temayül görülmüştür. 1965 yılı programında bu temayülün başlıca sebepleri; Toprak reformunun geçikmesi, Kıbrıs anlaşmazlığı, dış ticaret dalında görülen gerileme, devlet ve özel sektör arasında iyi bir işbirliğinin kurulamaması olarak gösterilmiştir. Tarımsal üretimin düşük olması, Konsorsiyum kanalı ile yapılan yardımın düşük olmasının da etkilerini buna eklemek lâzımdır<sup>64</sup>.

Durgunluğu gidermek için para ve maliye siyaseti alanlarında alınan tedbirler tesirlerini kısa zamanda göstermiş, yılın ikinci yarısında iktisadî hayatta canlılık tekrar başlamıştır. 1964 de sağlanan kalkınma hızı % 4,3 olmuştur. Sanayi dalında sağlanan gelişme hızı % 8,6 dır.

1964 yılının ikinci yarısında başlayan canlılık 1965 de de devam etmiş, bilhassa yapım sanayii kolunda hızlı bir gelişme görülmüştür. Hesaplar, bu yıl kaydedilen kalkınma hızının % 4,9 olduğunu ortaya koymuştur<sup>65</sup>.

1961 ve 1962 yıllarına ait sabit fiyatlarla millî gelir şöyledir (1948 fiyatları)<sup>66</sup>.

Yıl	Millî gelir
1961	16.740.0
1962	17.712.0

Fert başına düşen gelir.

1961 de 585, 1962 de 602 liradır.

64 Serin, N., a.g.e., sh. 79 (Siyasal Bil. Fak. Mec. Cilt XXI, Sayı : 3).

65 B.B.Y. Kalkınma Plânı 1967 yılı programı ile Uygulama Esaslarına ait karar, sh. 3 (Resmî Gazete, Sayı 12477).

66 Cillov, H., a.g.e., sh. 115.

Bu yıllarda fert başına düşen gelirin 1960 yılına nazaran düşük oluşu, 1960 yılı millî gelirinin 16.799,8 milyon olarak ele alınmış olmasından doğuyor. Diğer bir tahminde aynı yıla ait millî gelir, 16.677,0 milyon olarak gösterilmiştir. Bu iki rakam arasındaki fark, tahminlerin birbirini tutmadığını ortaya koymaktadır. Son yıllara ait istatistiki bilgi olmadığından mukayeseye yarayacak rakamlar buraya alınmamıştır.

#### D — II nci Bölümün Özeti :

Buraya kadar yapılan açıklamalar Cumhuriyetin kuruluşundan 1965 yılına kadar geçen süre içinde Türkiye'de izlenen ekonomi politikası, nüfus ve iktisadî büyüme ve Millî Gelir hakkında genel anlamda bilgi vermiş bulunuyor. İktisadî büyümeyi rakamlarla ifade etmek yönünden kullanılan millî gelir 1927 de 4.448,6 milyon lira iken 1960 yılı sonunda 16.799,8 milyon liraya yükselmiş, fert başına gelir ise 316 liradan 605 liraya çıkmıştır (1948 sabit fiyatlarıyla) Bundan, millî gelirin % 300 e yakın, fert başına gelirin ise % 191 artmış olduğu anlaşılır.

Fert başına düşen gelirin, millî gelirden yavaş artmasının sebebi, nüfusun büyük br hızla artarak 1927 de 13.648,270 iken, 1960 yılında 27.809.831 e yükselmiş olmasıdır.

Dönem boyunca doğurganlıkta dikkati çekecek kadar bir artış olmadığı halde nüfusun hızla artmasının nedeni, ölüm haddinin düşmesinden ileri gelmiştir.

Millî gelir, 1939 a kadarki sürede başlangıca nazaran günün şartları muvacehesinde oldukça hızlı artmış. 1939-1945 arasında artış hemen hemen tamamen durmuş, 1946-1949 arasında yeniden yavaş br artma başlamış 1950-1960 arasında bütün geçen dönemlerden daha hızlı artış göstermiştir.

Ziraat sektörünün millî gelir içindeki önemi başlangıca oranla yavaş yavaş azalmış sanayiın önemi artmıştır. Ziraat sahasında çalışan nüfusta da başlangıca nazaran önemli düşüş olmuştur. Ele alınan 3 sektörde de işçi başına verim zamanla artmıştır.

Bütün bu gelişmelere rağmen, millî gelirin % 40 ından fazlasının halâ ziraat sektörü tarafından yaratıldığı, ülkenin tarım ülkesi olmaktan henüz kurtulamadığı bir gerçektir.



## — III —

İKTİSADEN GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER BAKIMINDAN  
GELİŞME İLE İLGİLİ TEDBİR VE TAVSİYELER

Yeter derecede gelişmemiş ülkelerin iktisaden gelişebilmeleri ni sağlamak için uygulanması gerekli tedbir ve tavsiyeler şöyle sıralanabilir :

1 — Ülke halkı kalkınmayı arzu etmeli, kalkınma uğrunda fedakârlığa katlanmaya hazır olmalıdır.

2 — Üreticilerin yenilikler ortaya koymasını önleyen örf, adet ve kanunlar, varsa, bunlar ortadan kaldırılmalıdır.

3 — Jeolojik araştırmalarda, tarım dahilinde yeni ürünlerin yetiştirilmesinde, bunların iç ve dış pazardaki sürüm imkânları üzerinde yapılacak deneme ve araştırma işlerinde, yeni sanayi dalları ile ilgili olarak geleceğe ait beklentilerin tayininde ve gerekli bilgilerin toplanmasında devlet öncü durumunda bulunmalıdır.

4 — Gerek bilgi yetersizliği, gerekse iş hayatının tehlikelerini göze almadıkları için özel sermayenin ilgisiz kaldığı alanlarda yeni sanayilerin bizzat devlet tarafından kurulması ve işletilmesi; ulaştırma, haberleşme, eğitim, sağlık ve diğer toplumla ilgili görevlerin yerine getirilmesi için hükümetlerce millî gelirden önemli bir payın ayrılması lâzımdır.

5 — Yatırım yapmaya istekli olan girişken insanların yararlanacağı malî kurumların kurulması, sınaî kredilerin artırılması sağlanmalıdır.

6 — Sanayileşme bir plân dahilinde olmalı, birbirini tamamlayıcı sanayi dallarının hemen hemen aynı yerde ve aynı zamanda kurulmasına çalışılmalıdır.

7 — Daha fazla sermaye ve en son tekniklerin kullanılması temin olunmalı, yatırımlar artırılmalıdır.

8 — Kendi iç pazarları büyük sanayii besleyemeyecek kadar küçük olan ülkeler, yakın komşuları ile sıkı işbirliği yapmalıdırlar.

9 — Tarımsal mülk çok sayıda ise ve her çiftçi birbirinden çok uzak küçük toprak parçası üzerinde çalışmak durumundaysa, dağınık ve küçük mülklerin birleştirilmesi sağlanmalıdır.

10 — Çiftçi nüfus sayısı çok fazlaysa, bunların toprak üzerindeki baskısını azaltmak, zararlı şekilde yeni yeni toprakların işletmeye açılmasını önlemek için, nüfus artışından daha hızlı şekilde yeni sanayiler yaratılmalıdır.

11 — Kıt olan kaynakların dağıtılması, sadece fiyat sisteminin işleyişine bırakılmamalı, bunların uygun sahalara akıtılmasını sağlayıcı tedbirler alınmalıdır.

12 — İktisadî gelişmenin gerektirdiği yüksek nitelikteki teknik elemanlarla idarecilerin yeterince yetiştirilmesi unutulmamalıdır.

13 — Kıt olan sermaye birikimini arttırmak için, tutum bankaları kooperatifler, karşılıklı yardım birlikleri, sosyal güvenlik kurumları, sigortalar ve benzeri kuruluşlar kanalıyla halkı tasarrufa alıştırmalı, sermaye piyasası yaratılmalı, halkın altın veya yabancı para şeklinde ellerinde kıymet bulundurmaları önlenmelidir.

14 — Bina yapımına aşırı yatırım yapılmasına engel olunmalıdır.

15 — Ülke gerçeklerine uygun, iktisadî gelişmeyi hızlandıracak iyi bir para ve maliye politikası izlenmelidir.

16 — Toplumun boş zamanını sermaye yığılımı çalışmalarına ayırması, örneğin köy halkının kendi yollarını, okullarını, su kuyularını, toprak koruma çalışmalarını kendilerinin yapması sağlanmalı; gizli ve mevsimlik işsizlerin bayındırlık işlerinde çalıştırılmaları temin olunmalıdır.

17 — Nüfus artışı, ülkenin mevcut tabii kaynaklarına oranla daha fazla ise, hızlı artış önlenmelidir.

18 — Yatırım makina ve teçhizatının ithali, dış ödeme imkânları yönünden güçlükler çıkarabileceğinden, döviz kazandırıcı (ihracat sanayileri) veya döviz tutumu (ithalât malları sanayii) sağlayan sanayilerin kurulması ön plânda tutulmalıdır.

19 — Tarımın gelişmesi ve sanayiın kalkınması aynı zamanda beraberce, ahenk içinde yürütülmelidir.

20 — Uygun şartlarla dış yardım ve yabancı sermayeden istifade sağlanmalıdır.

21 — Az gelişmiş ülkelerin istihsal şartlarının, kendi kısır imkânları tayin ettiği halde, istihlâk temayüllerini, kısmen ileri ülkelerin refah ölçülerinin ortaya koyduğu gözönünde bulundurularak tüketim seviyesinin yükselmesi önlenmelidir.

22 — Yeni kurulan sanayiın dıştan gelecek rekabete, karşı korunması, aynı zamanda bunların rakipsiz kalışı fırsat bilmesini önleyici tedbirlerin tesbit ve uygulanması gerekir.